

НАРОДНІ СВЯТА І ОБРЯДИ

Євген Іванків

УКРАЇНА ПІД МОГУТНІМ ПОКРОВОМ СВОЄЇ НЕБЕСНОЇ ЗАХИСНИЦІ

(Про осінній цикл Богородичних свят в Україні)*

Здається, що ще недавно ми вітали прихід весни та святкували Великдень, а пізніше серед літньої зелені в замаєних церквах прославляли Святого Духа — “Подателя Життя”. А ось літо вже кінчається, час вакаційного дозвілля минає і празник Спаса віщує скорий прихід осені. Вже з цих прикладів бачимо, що наш церковний рік тісно пов’язаний із природним роком. Церковний рік складається із двох кругів — подвижних і неподвижних свят, а неподвижні свята ділимо ще на Господські, Богородичні і Святих. Це церковний поділ. Тут хочемо звернути увагу, що у вінку церковного року можемо розрізнити також поодинокі фази, що відповідають менш-більш природним порам року. Отже, наше природне життя тісно сплітається з надприродним, час стає символом вічності. Церква й літургічні святкування являють собою осередок усього нашого буття.

Час весни стоїть неподільно під знаком Христового Воскресіння, Вознесіння і Зелених свят (які вже є також початком літа). Літо — це пора важливих хліборобських зайнять. І саме тоді святкуємо пам’ять великих Божих угодників св. Йоана Хрестителя, Верховних Апостолів Петра й Павла, що особливо трудилися на Господній ниві. Тоді звеличуємо також українських святих: Преподобного Антонія Печерського, св. князів Володимира й Ольгу, мучеників Бориса і Гліба. Пізні літо і рання осінь — це час багатства і збирання плодів, і саме що пору присвячує наша Церква прославленню Пресвятої Богородиці, яка дарувала світові найкращий плід — Ісуса Христа. Це Богородична пора в нашому церковному році, тоді маємо найбільше Богородичних свят, а між ними три головні: Успення (28 серпня), Різдво (21 вересня) і Покрова (14 жовтня). В цьому періоді маємо доволі часу для частішого, навіть щеденного почитання Богоматері: окремі відправи на честь Пречистої Диви Марії, як Параклис чи Акафист, не будуть створювати ніяких літургічних конфліктів, але вповні гармонізуватимуть із духом нашого східного українського обряду та із законами нашого церковного року.

Це дуже важне, бо під впливом Заходу створився у нас своєрідний “новий” літургічний рік, який не тільки вводить до нашої Церкви західні богослуження, але і розміщує їх у власному хронологічному порядку. Через те постають у літургічному житті нашої Церкви дисонанси й ком-

* Про автора див. № 1, 1998.

Ікона Покрови Присвятої Богородиці, т. зв. Козацька Покрова. Київська школа XVII ст. Державний музей українського образотворчого мистецтва. Київ.

плікації, а навіть два роди побожності: східня і латинська. До цього “нового” літургичного року належать такі феномени: травень як місяць для почитання Пречистої Диви Марії, загально званий “місяцем Марії”; червень — місяць культу Пресв. Серця Христового; жовтень — місяць вервиці; листопад — час молитов за душі в чистилищі.

До цієї категорії належать також “перші п’ятниці” і “перші неділі” кожного місяця, а також і місячні намірення Апостольства Молитви. Ми вповні свідомі, що в наші модерні часи стрічаємося з різними новими проблемами і потребами, але при добрій волі розв’язку можна знайти в душі наших літургичних традицій. Нам треба звертати пильну увагу не тільки на характер наших богослужб, але також і на час їхніх відправ...

Празник Успення Пресвятої Богородиці започатковує осінній цикл Богородичних свят і тому український народ називає його святом “Першої Пречистої”. Його попереджує двотижневий піст “Спасівка”. Це свято постало правдоподібно у 2-му або 3-му столітті, бо Папа Гелазій (+496) називає його старовинним святом. У 5-му столітті воно поширилося у цілій Церкві. Смерть для Божої Дитини — це неначе сон; людина, втомлена життєвою мандрівкою, засинає, щоб потім пробудитись

у вічності. Пречиста Діва була не тільки Божою Дитиною, але й Богоматір'ю, тому і її смерть була спокійна шаслива, без ніяких сумнівів і побоювань, це було справді Успення, в якому Христос переніс свою Матір з душею і тілом до неба. Наші літургічні тексти постійно підкреслюють логічний, чи радше органічний зв'язок між гріхом і смертю, між святістю й безсмертям. Святість життя Пречистої Діви Марії, її Богоматеринство і дівоча незайманість є джерелом її безсмертя: “Перемагаються закони природи у Тобі, Діво чиста: бо дівственне є різдво, і смерть наперед заповідає життя, по різдві діва і по смерті жива, спасаєш завжди, Богородице, насліддя Твоє” (Ірмос 9-ої пісні Канону). У Небесному церстві Пречиста Діва не забуває про нас. Вона безнастанно випрошує ласки і благословенства для цілого людського роду. Із влячності за постійну опіку український народ прославляє Богоматір у празник її Успення таким гимном: “В молитвах невсипущу Богородицю і в заступництва незамінне уповання гріб і умертвіння не втримали: бо як Матір життя до життя переставив Той, хто вселився в утробу приснодівственну” (Кондак свята).

Хоч елемент “внебовзяття” виступає ясно в літургіях цього дня, то все ж таки треба пам'ятати, що традиційна назва цього свята в нашій Церкві є “Успення” і так зображується також подія цього празника на наших іконах. Часто буває, що англійською мовою не перекладають правильно назви свята: повинно бути “Dogmition”, а не взяте від Західної Церкви чуже нам слово “Assumption”. Це латинщення нашої літургічної термінології. Стараймося також не вживати самого слова “Марія” на означення Пречистої Діви Марії, ані прикметника “марійський”. Згідно з духом Східної Церкви слід говорити: “Богородиця”, “Богородичний”, “Богомати”, “Пречиста Діва Марія”. Перебрані із Заходу “Марійські Дружини” також треба б перетворити в організації східноцерковного типу, такі як “Сестрицтва Покрова Пресвятої Богородиці”, “Благовіщенські Братства” молоді та інші.

Різдво Пресвятої Богородиці називається в нашому народі правником “Другої Причистої”. Це також одне із давніх свят, бо вже св. Йоан Золотоустий (+401) уклав про нього проповідь. У богослужбах цього дня народження Пречистої Діви Марії оспівується як “початок нашого спасіння” (стихира на литії) і Свята Церква велить нам радіти, бо “це Господній день... це світлий скарб і книга живого слова, виросла із лона, це родилась двер, звернена на Схід, що вижидає входу великого Святителя, що єдина вводить у вселенну єдиного Христа для спасіння наших душ” (стихира на “Господи воззвах”). Головною темою наших богородичних гимнів є незбагненне таїнство Богоматері: поєднання у Ній двох, здавалось би, суперечностей — материнства і дівства. Тому з подивом співаємо на Божественній Літургії: “Чуже матер'ям дівство і чудне дівам дітородження! На Тобі, Богородице, обоє довершилися. Тому Тебе ми, всі племена землі, безустанно величаємо” (Ірмос 9-ої пісні Канону).

У празниках святих відмічуємо день їхньої смерті, що є неначе їхнім народженням до вічного життя. У Пречистої Діви Марії та у св. Йоана Хрестителя святкуємо величаво також і дні їхнього народження, бо земне життя цих двох осіб у великій мірі було зв'язане з приходом на цей світ Ісуса Христа. Це особливо стосується до Божої Матері. Її Різдво було не тільки прообразом, але і причиною Христового Різдва. Тропар Різдва Пресвятої Богородиці не тільки своїм напівом, але також стилем і змістом нагадує тропар Христового Різдва: “Різдво Твоє, Богородице Діво, радість звістило всій вселенній, з Тебе бо засяло сонце правди, Христос Бог наш. Він, розрушивши клятву, дав благословення і, ударемнивши смерть, дарував нам життя вічне”. Без пересади можемо сказати, що всі богородичні наші гимни є

своєрідними колядками, в яких чудо Христового Воплочення оспівується на протязі цілого Божого року.

Літургічне почитання Пресвятої Богородиці звертає нашу увагу на три важливі моменти. Перше — це Богоматеринство, найважливіша благодать Пречистої Диви Марії, що робить її “чеснішою від херувимів і незрівняно славнішою від серафимів”. Друга прикмета Богоматері — це її особиста святість, наші літургії величають її як “пресвяту, пречисту, преблагословенну, присноблаженну і пренепорочну приснодіву”. Третій момент — це особливе заступництво Божої Матері за нас, грішних людей, її постійна опіка над нами. У Західній Церкві дуже популярною є пошана Божої Матері Неустаючої Помочі. В Українській Церкві та сама думка виявляється в дуже великому почитанні Покрова Пречистої Богоматері, яким Вона нас хоронить від усього зла.

Покров Пресвятої Богородиці — це третє з черги велике осіннє богородичне свято. Поштовхом до постання цього празника було чудесне вирятування Царгороду від магометанських сарацинів, які в 911 р. облягли його і містові грозила неминуха загибля. Народ ревно молився в церквах, благаючи помилування. В одній церкві були між богомольцями і два українські ченці — Андрій і Епіфаній. Вони побачили Богоматір, як Вона своїм розпростертим омофором захищала обложене місто та його нещасних мешканців. Зараз після цього розгромлені сарацини відступили, і місто врятувалося. Цікаво, що не греки, але наші предки установили Свято Покрова, мабуть, в одинадцятому столітті, а греки цього свята не мали і не мають.

Як уже згадано, почитання Покрова Богоматері було дуже поширене по цій Україні, і Пречиста Діва не раз рятувала своїх вірних дітей від неминучої загибелі. Згадати б хоча чудесну оборону міста Тербовлі в 1672 р. від турків, а також загальновідоме чудо Почаївської Божої Матері, оспіване в пісні “Ой зійшла зоря”. З особливою набожністю ставились до Покрова Пресвятої Богородиці наші козаки, на її честь побудували на Січі церкву та перед її іконою часто молилися. Під Покров Богоматері віддала себе Українська Повстанська Армія. Усе українське вояцтво відзначає день св. Покрови як своє власне свято.

В сьогоднішні часи, коли темні сили зла з усіх сторін наступають на нас, треба нам більше, ніж коли небудь, з вірою прибгати під могутній Покров Пречистої. У свято-покровських богослужбах знаходимо такий чудовий гимн на честь нашої Небесної Заступниці:

“Тому, що Ти перевищуєш все, що на небі і на землі, є славнішою від херувимів і чеснішою від усього сотворіння, Христос дарував Тебе християнському родові як заступницю і могутній покров, щоб Ти захищала і спасала грішних людей, що до Тебе прибгають; тому оспівуємо Тебе, Владичице, як прибжише для всіх і торжественно святкуємо великий празник Твого Покрова, благаючи Христа дарувати нам Його велику милість”.

Ідея “Покрова”, або особливої Божої опіки над людським родом, є важливою особливістю християнської релігії. Згадати б хоча Христові слова зі св. Євангелії, коли Спаситель докоряв невірному й невдячному єврейському народові, що що Божу опіку відкинув: “Єрусаліме, Єрусаліме, скільки разів хотів я зібрати дітей твоїх, як квочка збирає курчат своїх під крила, але ви не бажали!” (Мат. 23, 37). Ці слова — це також доказ глибокої любові Христа до свого народу. А перед своїми страстями наш Господь Ісус Христос прохає Небесного Отця: “Отче святий! Заради мене Твого бережи їх, тих, що їх Ти мені передав...” (Йоан 17, II).

Наші богослужби дуже часто підкреслюють безмежну, всеобіймаючу Божу любов, яка постійно береже нас і цілу вселенну. На Божественній літургії в обряді Проскомидії священник укладає на дискосі частини таким способом, що вони являють собою Ісуса Христа, Богоматір, Ангелів, Святих і всіх людей, живих і померлих. Потім кладе туди “звізду”, що

символізує небесні тіла. Усе це символізує небо і землю, весь світ видимий і невидимий. Після цього священик покриває чашу і дискос т. зв. “воздухом” і мовить: “Покрий нас покровом крил Твоїх, віджени від нас усякого ворога і супостата. Умири наше життя. Господи, помилуй нас і світ Твій, і спаси душі наші, як благий і чоловіколюбець”. У екте- ниях молимося: “Заступи, спаси, помилуй і охорони нас, Боже, Твоєю благодаттю”. Перед Херувимською піснею священик благає Всевиш- нього за всіх людей: “Щоб під владою Твоєю завжди бережені, Тобі славу возсилали, Отцю, і Сину, і Святому Духові...” Згідно зі старовин- ним східнім звичаєм, який практикується у Православній Церкві, свя- щеник при св. Сповіді покриває голову каятника епітрахилем; це дуже гарна символіка, яка нагадує грішній людині про перебування під пок- ровом Божого милосердя і прощення.

З божої волі охороняють нас від душевного і фізичного зла також Ангели і Святі, а в першій мірі наша найбільша Заступниця Пречиста Богомати. Богородичні богослужби постійно звеличують заступництво і поміч Пречистої Діви Марії. У стихирі Параклису співаємо: “Всіх скорбних радість і пригнічених заступниця, й голодуючих кормителька, скитальців потіха, бурями гнаних пристань, хворих посіщення, немічних покров і заступниця, жезл старости. Мати Бога Вишнього...” Подібні похвальні гімни знаходимо і в Акафисті: “Радуйся, покрове світу, ширший від облаків... Радуйся, Судді праведного ублагання; Радуйся, багатьох гріхів прощення; радуйся, надіє безнадійних; радуйся, любове вища понад усі бажання. Радуйся, невісто неневістная!” Про охорону нас Небесною Матінкою прохаємо в наших шолених молитвах: “Під твою милість прибігаємо, Богородице Діво, молитвами нашими в скор- ботах не погорди, але від бід ізбав нас, єдина чиста і благословенна”.

Особливо український народ з глибокою вірою віддавав і віддає себе під опіку Пречистої Богоматері, і ця набожність осягнула свій вершок у притаманно українському святі “Покрова Пресвятої Богородиці”, що припадає 14-го жовтня як останній празник Богородичної пори в нашому церковному році. Громадою йдемо тоді до Божих храмів і згідно зі словами тропаря покійно мовимо: “Покрий нас чесним Твоїм покровом і ізбави нас від усякого зла, молячи Сина Твого, Христа Бога нашого, спасти душі наші”. Церква для українського народу це не тільки святе місце й дім молитви, але це перш усього мати, до якої прибігаємо в радості і в горі. Тому так багато храмів в Україні наші предки віддали під Покров Божої Матері. Зараз же після прийняття християнства князь Володимир Великий збудував церкву на честь Пресвятої Богородиці і на її удержання призначив десятину свого майна (Десятинна церква). Всі ми знаємо про Свято-покровську церкву на Запорізькій Січі, де під мо- гутній Покров Пречистої Діви віддавались наші козаки, як вирушали в похід. Порятунку в Богоматері шукав також наш великий національний поет Тарас Шевченко і молився в неволі:

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорб'ящих радосте! (Неофіти).

Боже Провидіння, опіка святих, Покров Божої Матері не означають звільнення від терпінь, недуг і смерти. Не все діються незвичайні чуда. Від життєвих допустів не були вільні ані Божий Син, ані Його Пресвята Мати. Але так поодинокі люди, як і цілі народи, що уповаючи на поміч з неба, постійно моляться, працюють і змагаються, борються навіть найгірші труднощі і стають переможцями в найбільш безвиглядних обставинах. Так треба розуміти змісл набожності до Покрова Пресвятої Богородиці.

Сьогодні, коли перед обмеженою людською істотою відкриваються безмежні міжпланетні простори, коли політичні, світоглядні та релігійні революції потрясають основами суспільства і Церкви, кожний з нас мусить мати сильні точки опори, чітко визначений шлях, що веде до природної і надприродної мети, незмінну скалю вартостей у цьому змінливому й непевному світі. Ці духові ідеали, що визначають нашу цілеспрямованість, зберігають нашу особисту, національну й релігійну ідентичність в часи криз і конфліктів, — це також своєрідний покров, під якою охороною мусимо постійно перебувати, бо інакше шезнемо безслідно, так як відірвані метеори в космічних безвістях.

Чудотворна ікона Охтирська. 1749.*

Таким могутнім ідейним покровом для щого нашого українського народу на рідних землях, як і в західному світі, повинно бути незмінне, вічно актуальне, понадчасове гасло — Бог і Батьківщина. Модерні універсалісти стараються заперечити це гасло, дошуковуються в ньому суперечностей, деградації релігії. Але це не відповідає правді. Великий Папа Пій XII назвав любов Бога й Батьківщини "двома найбільшими любовами кожної шляхетної душі". А визначний бельгійський кардинал Мерсіє сказав, що "Христова релігія уважає патріотизм законом; немає досконалого християнина, що не був би досконалим патріотом". Девіза "Бог і Україна" була провідною ідеєю в житті і діянні найсвітліших постатей нашої Церкви; згадати б хоча першого українця-Митрополита на київському престолі, Іларіона, Митрополита Петра Могилу, Князя УКЦеркви Митрополита Андрея Шептицького та його великого наслідника Патріарха Йосифа.

Власне, для здійснення наших релігійно-національних ідеалів, пропам'ятного дня, 28-го липня 1968 р., наш Блаженніший Первоєрарх Йосиф, за згодою всієї Єрархії та місцевого Владика Пресвященного Ярослава, заснував парафію святих Володимира й Ольги в Чикаго. Своєму особливому призначенню і покликанию бути носієм Божої правди і християнської моралі у світі забріханости, опортунізму й дегенерації, стояти на сторожі наших церковних традицій і власної релігійної духовости, прославляти Всевишнього рідною мовою та в рідному неспотвореному обряді — залишилася наша парафія вірною по сьогоднішній день і при Божій допомозі залишиться вірною на все. Для цієї мети

* Одна з найбільш прославлених ікон на Лівобережній Україні. День її святкового вшанування — 16 липня. Тривалий час знаходилася в Покровському соборі, збудованому за проектом Растреллі в місті Охтирці. Її особливо шанували кобзарі та лірники Слобідської України. Згадки про неї є в життєписах Якова Щоголева, Миколи Гоголя та ін. На початку ХХ ст. ікона була вивезена з Охтирки, згодом потрапила на Далекий Схід, а ще пізніше — в США. На початку 90-х років американські українці побажали повернути ікону на Слобідську Україну. Ікону урочисто зустрічала громадськість Києва. Про цю подію широко писали київські газети. Але повернення ікони на Слобідську Україну, в Охтирку чи, принаймні, в неподалік розташоване обласне місто Суми з його знаменитим Преображенським собором (де під належною охороною зберігається ряд рідкісних ікон) тривалий час чомусь не було здійснено — Ред.

здвигаємо наш новий Господній Храм, пам'ятник Помісності. Бо патріархат і помісність — це не тільки справа чисто канонічна, структуральне завершення Церкви, але в першій мірі це сильна духовна основа, свідомий Божий люд, який цю помісність здійснює у практичному щоденному житті. Коли будемо мати сильні “низи”, тоді помісність “на верхах” стане конечністю. Ця ідея помісності і релігійної та національної самостійності проявляється не тільки в організації парафії, але також у наших виданнях, радіопередачах, проповідях, у вихованні єдності з нашими православними братами. Великий вплив парафії помічується також на національному, громадському й культурному відтинках. Це не якесь ідолопоклонство, як дехто каже, не “наука фольклору при допомозі релігії”. Ні! Релігія — це не тільки церква і захристія, але ціле людське життя з найрізномірнішими виявами. І коли ми хочемо оновити життя української спільноти на засадах традиційного, здорового, морального християнства та в дусі національної свідомості, то це богоугодне діло, справжній апостолят, служба Богові й народові.

Ми свідомі, що в сьогоднішніх умовах загальної байдужності та ложних філософій, ми своїми власними слабкими людськими силами багато не вдіємо. Тому постійно мусимо звертатись за посередництвом наших небесних Опікунів, Святих Князів Володимира й Ольги, до Господа Бога і прохати щедрих ласк та благословення для всіх наших починів.

З волі Божої складалося так, що важливі етапи в будові нашого нового храму зв'язані з нашим рідним українським святом Покрова Пресвятої Богородиці, і це свято стало нашим другим храмовим празником. Також і цього року на Покрови, 14-го жовтня, відбудеться врочисте вмуровання наріжного каменя. У цьому бачимо особливий знак Божого Провидіння і твердо віремо, що бережені під могутнім Покровом Пресвятої Трійці, Пречистої Богоматері, Святих Князів Володимира і Ольги, об'єднані великою ідеєю релігійно-національного відродження, зможемо успішно продовжувати нашу працю на Божу славу, для вічного і дочасного добра рідного народу, для розвитку і скріплення Української Помісної Церкви.

Іван Музичка

КУЛЬТ БОГОРОДИЦІ В УКРАЇНІ

Культ Богоматері в Русі—Україні починається з прийняттям християнства в 988 році за князя Володимира Великого. Хоч до того часу в Києві за княгині Ольги була вже церква пророка Іллі і, мабуть, кілька інших, про культу Богоматері нема виразних згадок. Він, напевно, був літургічний, бо візантійська літургія влітає цей культ, у богочитання, і Літургія була у Візантії, як і потім в Україні, вчителем Божих правд та історії спасіння своїми численними засобами, а головне іконами. У Візантії культу Богородиці стояв високо, бо то був терен перших христологічних і богородичних єресей у V і пізніших століттях, а рівночасно Візантія пережила кілька певних історичних рятунків від різних ворожих виступів, які грозили їй загладою. Ці рятунки, — і Візантія та народ в це вірили, — прийшли через Марію і про них урочисто з вдячністю згадує візантійська Літургія по сьогоднішній день.

Ця вдячність і віра в опіку Марії перенеслась з Літургією в Україну відразу по охрещенні, і згодом богородичний культ в Україні набув своїх національних особливості. Культ Марії в Україну прийшов, отже, через Літургію й ікони, які український народ полюбив і держав їх у своїх